

მაგდა ჭიქაბერიძე

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი

მიხეილ ვორონცოვი ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებების მიხედვით

საქართველოს რუს მმართველებს შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს მეფისნაცვალ მ. ვორონცოვს (1782-1856). მისმა მმართველობამ გარკვეული კვალი დააჩნია ქართველი ხალხის ისტორიასა და ცნობიერებას.

XIX საუკუნის 10-30-იან წლებში რუსეთის იმპერია კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში, მართვა-გამგეობას სამხედრო პირებს, რუს გენერლებს, აბარებდა. მათი მთავარი მიზანი კი იმპერიის გაფართოება და შემოერთებული მიწების საზღვრების განმტკიცება იყო. მათ სულაც არ აინტერესებდათ დაპყრობილი ქვეყნების შიდა ცხოვრების მოწყობა და ადგილობრივი ხალხების ბედი. ამდენად, გასაგებია, რომ ეს წლები ჩვენს ქვეყანაში შინაგანი დაძაბულობით, მღელვარებითა და აჯანყებებით აღინიშნება. 1804 წელს აჯანყდა მთა - ესაა ხანა მთიულეთის აჯანყებისა, 1812 წელს აჯანყებამ იფეთქა კახეთში, რომელმაც მთელი მხარე მოიცვა, 1819 წელს აჯანყდა იმერეთი, 1841 წელს აჯანყების ცეცხლი გურიასში აბრიალდა, ხოლო 1829 წლიდან 1832 წლის ჩათვლით მზადდებოდა შეთქმულება, რომელშიც ქვეყნის პროგრესული ძალები იყო ჩართული.

რუსეთის თვითმპყრობელობა იმ აზრამდე მივიდა, რომ საქართველოში მმართველობის თვალსაზრისით რაღაც უნდა შეცვლილიყო, პოლიტიკა რამდენადმე მაინც მოქნილი გამხდარიყო. 1844 წლისათვის კავკასიაში გაუქმდა სამხედრო მმართველობა, კერძოდ, მთავარმართებლის პოსტი და გამოიგზავნა მეფისნაცვალი, რომელიც უშუალოდ იმპერატორს ექვემდებარებოდა, მის მოადგილედ მიიჩნეოდა. ეს სამხედრო მმართველობიდან სამოქალაქო მმართველობაზე გადასვლას ნიშნავდა. პირველ მეფისნაცვლად დაინიშნა იმ დროისათვის უკვე ასაკში შესული 60 წლის მ. ვორონცოვი. მას ახალგაზრდობა ინგლისში ჰქონდა გატარებული და კარგად იცნობდა იქაურ საპარლამენტო მმართველობას. იგი რუს გენერლებზე გაცილებით ჰკვიანი და ცბიერი იყო.

მ. ვორონცოვს მიაჩნდა, რომ რუსეთის იმპერიის განაპირა მხარეებში უფრო მოქნილი პოლიტიკის გატარება იყო საჭირო, ხალხი რომ მიემხრო და იმპერიის ერთგულად ექცია. მისთვის სავსებით მისაღები იყო იდეა, რომლის თანახმადაც უნდა შენარჩუნებულიყო კავკასიური სხეული, რომელიც რუსული სულით აივსებოდა.

მ. ვორონცოვმა ქვეყნის მაღალი წრის წარმომადგენელთა, თავადაზნაურობის, გულის მოგება და ასე მათი მიმხრობა გადაწყვიტა. ჭკვიანმა და ცბიერმა მეფისნაცვალმა თავისი პოლიტიკით შიდა დაძაბულობა თანდათან განმუხტა. მისი მმართველობის წლები საქართველოში სიმშვიდითა და სტაბილურობით აღინიშნება. მართალია, ბრძოლები კვლავ წარმოებდა, მაგრამ უკვე ქვეყნის გარეთ, კავკასიის მთიანეთში. მათში სიამოვნებით ჩაება მაღალი წრის ქართველობაც. მათი აქტიურობის მოტივი პატრიოტული იყო - ისინი ებრძოდნენ საქართველოს დამარბევლ ლეკებს.

მ. ვორონცოვი საქართველოს კოლონიზაციისთვისაც ზრუნავდა. მან აქ გადმოასახლა სამი ათას ხუთასი კომლი რუსი „რასკოლნიკი“⁵¹.

მ. ვორონცოვმა აშკარად მოახერხა ქართველებში ნდობის გაჩენა და თავისი შორსმიმავალი მიზნის, გარუსების პოლიტიკის, თანდათან გატარება.

პირველი ქართველი მოღვაწე, ვინც იმთავითვე ფხიზლად დაინახა და შეაფასა ვორონცოვის ზრახვები და უნდობლობა გამოუცხადა მას, ალ. ორბელიანი იყო. მწერლის პოზიცია მეფისნაცვლის პიროვნებისა და პოლიტიკისადმი ნათლად ჩანს მის მოგონებებში - “რუსების დასი ქართულები ჩემზედ“ და “ვარანცოვთან ჩემი დაბეზლება“.

პირველ რიგში, უნდა ითქვას, რომ ალ. ორბელიანი თავისი ცხოვრების წესით გამოხატავდა პროტესტსა და შეურთებლობას რუსული მმართველობის მიმართ. იგი 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი მოთავე იყო, რომლის გაცემის შემდეგ მთელი მისი ოჯახი რუსეთში გადაასახლეს⁵². სამშობლოში დაბ-

⁵¹გ. ქიქოძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.), თბ., 1947, გვ. 81.

⁵²შეთქმულებაში მონაწილეობდნენ ალ. ორბელიანის დედა, თეკლე ბატონიშვილი და უმცროსი ძმები, დიმიტრი და ვახტანგი.

რუნებული მწერალი სახელმწიფო სამსახურში აღარ შესულა, იგი მხოლოდ ეროვნულ საქმეს ემსახურებოდა, რისკენაც გული მიუწევდა. „დავრჩი მარტო უამხანაგოთ, ასე რომ ჩემის მეტი ჩუენის ქუეყნისათვის აღარავინ აღარ იყო და თუ იყო ვინმე, დიახ ცოტა. აღრინდელი ჩემი ამხანაგები რუსეთის მთავრობას მიუდგნენ, იმათი ჩინოვნიკები შეიქმნენ, იმათ სიმართლევ მიუძლოდათ, ამიტომ რომ აღარაფრის იმედი აღარ იყო, თვინიერ მთავრობასთან დაახლოება“⁵³, - გულისტკივილით აღნიშნავს მემუარისტი.

აუცილებლად უნდა ითქვას, რომ ალ. ორბელიანს სძულდა რუსი დამპყრობლები და არა - რუსი ერი: “რა ვქნა, რა უყო, ღმერთს ისე დაუბადებია, რომ საქართველოში მე რუსები არ მიყუარან? - მე ისინი რუსეთში დიდად მიყუარან, იქ უკეთესი ხალხი არ უნდა ისინი არიან და ბევრი კარგიც მახსომ მე იმათგან, მაგრამ, აბა, რა ვქნა, აქ მე ისინი არ მიყუარან, არა, ბევრჯელ ვეცადე, ეს ჩემი უსიყვარულობა იმათზე ჩემს გულში მამეკლა, მაგრამ ვერას მოთმინებით ვერ შევიძელ, არა გამეწყო რა“⁵⁴.

ალ. ორბელიანის შეფასებით, “დიდი გონების ცბიერი კაცი იყო ვარანცოვი“⁵⁵. როდესაც იგი საქართველოში ნამესტნიკად მოვიდა, უპირველესად, თავისი მომხრეების ძლიერი დასი შექმნა. მემუარისტის სიტყვით, “დიდმა დიპლომატიკმა“ კარგად უწყობდა, რომ ქართული ელიტა ძალაუფლებისკენ ილტვოდა, სომხური - სიმდიდრისკენ. „მანაც ორსავე მისცა, რაც უნდოდათ: ქართველებს ფუჭი დიდკაცობა და სომხებს გატენილი პარკი ფულებითა“⁵⁶. ისინიც, “დამონებულობის სიამოვნებით გადარეულები“, მეფისნაცვლის სამსახურში თავს არ ზოგავდნენ და ერთგულებაში ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ.

უხვი წყალობა, რომელიც მეფისნაცვალმა ორბელიანების ოჯახზე გაიღო, ალ. ორბელიანს ქვეყნის უბედურებაზე თვალის დახუჭვის უფლებას არ აძლევდა. “რაც ვარანცოვი ჩუენ ორბელიანთ კარგი შეგვძლენა, ნამეტნავად ჩუენს ოჯახს, ვის შეეძლო

⁵³ ალ. ორბელიანი, “რუსების დასი ქართულები ჩემზედ“ წიგნში “XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი“, თბ., 2009, გვ. 50.

⁵⁴ იქვე, გვ. 45-46.

⁵⁵ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ალ. ორბელიანი, S -1653/ა.

⁵⁶ იქვე, S -1653/ა.

ისა?..⁵⁷ ბედნიერება შემოგვძღვნა ჩუენ ვარანცოვმა, მაგრამ ამის სარგებლობისათვისა ჩუენი ქუეყნის უბედურებაზე როგორ ვიდ-
ღესასწაულო და ტყუილი როგორ ვთქუა, რომ ვარანცოვის
მართველობა აქა ჩუენი დიდი ბედნიერება ყოფილიყოს⁵⁸, - ამ-
ბობს მწერალი.

მ. ვორონცოვის თაოსნობით განხორციელებული კულტუ-
რული პროექტები ალ. ორბელიანს გარუსების მზაკვრული გეგ-
მის ნაწილად მიაჩნდა. მისი თქმით, „იმისთანა ჯილდოები, იმის-
თანა განცხრომშექცევანი, იმისთანა თიატრლიტერატურა, იმის-
თანა თავისუფლებანი“⁵⁹ ქართველებს აღაფრთოვანებდა. ისინიც
ვორონცოვის სახელს აღიდებდნენ და ღმერთს მადლობას სწი-
რავენენ დიდი წყალობისთვის, რომელიც მარადიული ეგონათ.

მწერლის აზრით, ვორონცოვის პოლიტიკა სინამდვილეში
მხოლოდ და მხოლოდ ქართველების გადაგვარებასა და გარუსე-
ბას ემსახურებოდა. მან შეძლო ის, რაც მისმა წინამორბედებმა
ვერ მოახერხერს - ქართველებში ნდობისა და სიყვარულის მო-
პოვება. “ვარანცოვამდისინ ქართუელები შორს ვიდექით რუსებ-
ზე და იმან რუსებში გაგვრია, შეგვაერთა ამ ცფიერმა დიპლო-
მატმა“⁶⁰, - სინანულით აღნიშნავს მწერალი.

ალ. ორბელიანის სიტყვით, მ. ვორონცოვმა ჩვენში ისეთი
საფუძველი ჩაყარა, რომ სრული გარუსებისაგან ღმერთი თუ
გვიხსნიდა: „ვაიმე, რომ მაშინ ქართუელები აღარ იქნებიან...
ერთი ინჩი ქართული სიტყუა აღარ იქნება ქართუელებში და
მხოლოდ ის გადარუსებულები იტყვიან: ერთ დროს ამ ქუეყანა-
ში ქართუელები ყოფილანო“⁶¹. მწერლის აზრით, არც აქაურ
სომხებს მოელოდათ კარგი დღე, მათ რუსულ ეკლესიას დაუ-
მორჩილებდნენ, არადა, უცხოეთში გადაასახლებდნენ, ნახევარ
მილიონამდე მაჰმადიანი ჩერქეზის მსგავსად, რომლებიც ოსმა-
ლეთში გადახვეწეს.

⁵⁷ იგულისხმება 40 000 დესეტინაზე მეტი მამული, რომელიც ვორონ-
ცოვმა ალ. ორბელიანის ოჯახს არგუნა.

⁵⁸ ალ. ორბელიანი, “რუსების დასი ქართუელები ჩემზედ“ წიგნში
“XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი“, თბ., 2009, გვ. 56.

⁵⁹ იქვე, გვ. 51.

⁶⁰ იქვე, გვ. 53.

⁶¹ იქვე, გვ. 52-53.

აღ. ორბელიანის შეფასებით, მ. ვორონცოვის ცხრაწლიანი მმართველობა კავკასიაში „სულ რუსეთის ამალღება იყო და ცვიერულად ჩუენი წახდენა“⁶².

აღ. ორბელიანი საგანგებოდ აღწერს მეფისნაცვალთან მისი დაბეზღების ამბავს. მოგონება დაწერილია 1862 წლის 24 ივლისს, მომხდარიდან საკმაოდ დროის გასვლის შემდეგ.

მოგონების მიხედვით, აღ. ორბელიანს შამილთან მიმოწერა დააბრალებს, რის შესახებაც მან თავისი ნათესავისაგან, ი. ორბელიანისგან, შეიტყო. ილიამ ურჩია, ვორონცოვს ხლებოდა და თავი ემართლებინა. ალექსანდრეს ელდა ეცა, ნათქვამი ენიშნა, გაახსენდა, რომ მეფისნაცვალი თავის “ბალ-ვეჩერებზე” თავს არიდებდა და სალამს არ აძლევდა.

მწერალმა ბრალდება მაშინვე უარყო: “ას ორმოცი წელიწადი მეტი ჩუენი საქართველო სრისეს ლეკებმა და ნახევარი საქართველო გააოხრეს იმათ და მის შემდგომ მე იმათთან მიწერ-მოწერაღა უნდა მქონდეს, დასაჯერებელი არი?”⁶³; ვორონცოვთან მისვლაზე კი უარი განაცხადა, დაბნეულობა მოიმიზეზა და შუამდგომლობა ილიას სთხოვა: „მე ერთი დამფრთხალი კაცი ვარ, მე სულ ვერას ვიტყვი, ავურევო“⁶⁴.

მოგონებაში აღ. ორბელიანი ჩვეული გულწრფელობით აღწერს ბრახს, ეჭვსა და უნდობლობას, რომელიც ბიძაშვილის, ი. ორბელიანის, მიმართ გაუჩნდა. „ღვთის უნდა ეშინოდეს იმას, ასე უდანაშაულოდ ყელს მჭრის ვარანცოვთან. ერთხელ ხომ ვიყავი ორენბურღში გაგზავნილი, თუ ახლა ილიამ კატორღაში არ გამაგზავნოს. დეე, ასე იყოს, ასე მამკლას. ვნახოთ ან ილია ან ვარანცოვი რას შეიძენენ ჩემის უბედურებითა“⁶⁵, - შესჩივის სასოწარკვეთილი მწერალი საერთო მეგობარს, ანდრია ხერხეულიძეს.

მემუარისტის თქმით, სენსაციური ამბავი თბილისში სწრაფად გავრცელდა. შამილთან აღ. ორბელიანის მიმოწერის შესახებ თავის „ჩემს თავგადასავალში“ საგანგებოდ საუბრობს აკ. წერეთელიც. როგორც ქალაქში გავრცელებულ ჭორში, ისე

⁶² იქვე, გვ. 52.

⁶³ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, S -1653/ა.

⁶⁴ იქვე, S -1653/ა.

⁶⁵ იქვე, S -1653/ა.

აკაკის მონათხრობში, მ. ვორონცოვი მოწყალე მმართველად გვევლინება, რომელიც დიდსულოვნად პატიობს დამნაშავეს ლალატს. სინამდვილეში საქმე არცთუ ისე იოლად მოგვარდა. როგორც მწერალი გვამცნობს, მას ი. ორბელიანი და ვ. ბებუთოვი დაუდგნენ თავდებად, რომ ამ საქმეში „მართალი და უმანკო“ იყო.

ალ. ორბელიანის დევნა და თვალთვალი სხვა მმართველების დროსაც არ შეწყვეტილა. ამით უნდა ყოფილიყო განპირობებული მწერლისთვის ეგზომ დამახასიათებელი სიფრთხილე. აკ. წერეთლის თქმით, „დღისით იმასაც არას ეტყოდა, ვისთანაც გულგახსნილად იყო; ღამე, როცა მარტოკა დარჩებოდა მეგობართან, მოჰყვებოდა ხოლმე ხმის კანკალით სხვადასხვა ამბებს, მაგრამ მაშინაც სიფრთხილით სანთელს აქრობდა!.. ბნელაში სჯობიაო . ერთხელ, აი, რა სთქვა ჩემ გაკვირვებაზე: ბნელაში საუბარი მიტომ სჯობს, რომ ველარავინ დაგვინახავს და ველარას შეგვიტყობსო!“⁶⁶.

ამრიგად, ალ. ორბელიანის მოგონებებში - „რუსების დასიქართუელები ჩემზედ“ და „ვარანცოვთან ჩემი დაბეზლება“ - ნათლად იკვეთება ალ. ორბელიანის პოზიცია ვორონცოვის მმართველობის მიმართ. მწერალი „კარგად ხედავს მოვლენებს, ზუსტად აფასებს მეფისნაცვალთა პოლიტიკას საქართველოში და შესანიშნავად ახერხებს მეფისნაცვლის გარშემო შემოკრებილ ჩინოსანთა გულისნადების დანახვასა და ამაო ფაციფუცის აღწერას“⁶⁷. ისიც აღსანიშნავია, რომ „მიხეილ ვორონცოვის პიროვნებასა და პოლიტიკაზე თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში ის შეხედულებაა დამკვიდრებული, რომელიც თავის დროზე ალ. ორბელიანს ჰქონდა (ამას ადასტურებს შესაბამისი ადგილები „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიიდან“ და „საქართველოს ისტორიის ნარკვევებიდან“)⁶⁸.

⁶⁶ აკ. წერეთლი, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. III, თბ., 1989, გვ. 101-102.

⁶⁷ ნ. ვახანია, ალექსანდრე ორბელიანის მსოფლმხედველობის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 2004, გვ. 8.

⁶⁸ იქვე, გვ. 9.

მწერალი თავისი თანამედროვეებისაგან უკომპრომისობით გამოირჩა. ზეწოლის მიუხედავად, რომელიც ალ. ორბელიანზე სხვადასხვა სახით მუდმივად ხორციელდებოდა, მას გზიდან არ გადაუხვევია - საქართველოს თავისუფლების იდეისათვის არ უღალატია.

ჩვენი მსჯელობა ასე შეიძლება შევაჯამოთ:

მ. ვორონცოვი საქართველოში მოღვაწე რუს პოლიტიკოსთა შორის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ფიგურაა. პირველი მეფისნაცვლის კავკასიური პოლიტიკის შესახებ იმთავითვე განსხვავებული აზრი არსებობდა და არსებობს დღესაც.

მე-19 საუკუნის ქართველ მწერალთა მემუარულ მემკვიდრეობაში მეტად საინტერესოდ აისახა მ. ვორონცოვის, როგორც პოლიტიკოსისა და პიროვნების, სახე. ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს გამოჩენილი ქართველი მოღვაწისა და მწერლის, ალ. ორბელიანის, მოგონებები, რომლებშიც მეფისნაცვლის პოლიტიკური კურსი მკაცრადაა გაკრიტიკებული.

დამოწმებული ლიტერატურა:

გოზალიშვილი 1935 - გოზალიშვილი გ., 1832 წლის შეთქმულება, ტ. I, ტფ., 1935;

ვახანია 2004 - ვახანია ნ., ალექსანდრე ორბელიანის მსოფლმხედველობის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 2004;

ორბელიანი 1634 - ორბელიანი ალ., ვარანცოვთან ჩემი დაბეზღება, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, S -1634/ა;

ქიქოძე 1947 - ქიქოძე გ., ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.), თბ., 1947;

წერეთელი 1989 - წერეთელი აკ., რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. III, თბ., 1989;

XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი - XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი, საოჯახო ბიბლიოთეკა 25 ტომად, ტ. I, თბ., 2009.

MAGDA CHIKABERIDZE

St. Andrew the First-Called Georgian

University of the Patriarchate of Georgia

**M. Vorontsov according to the
reminiscences of Al. Orbeliani**

Summary

M. Vorontsov was one of the most distinguished Russian politicians acting in Georgia. Dissents concerning the “Caucasian Politics” of the first vicegerent existed from the outset and exist currently.

Reminiscent legacy of the Georgian writers of the 19th century reflected very interestingly the image of M. Vorontsov, as of a politician and a person. Therein, the reminiscences of the eminent Georgian public man and writer Al. Orbeliani, severely criticizing the political course of the vicegerent, deserve attention.